

Список літератури

1. Асаул А.Н., Капаров Б.М. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики / под ред. д.э.н., проф. А.Н. Асаула. – СПб.: «Гуманистика», 2007. – 280 с.
2. Лях В.В. Інформаційне суспільство і пошуки нової освітньої парадигми / В.В. Лях // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2008. – № 1(7). – С. 29 – 34.
3. Сухова Н.М. Тенденції сучасної освіти: перспективи для реформ освітнього процесу в Україні / Н.М. Сухова // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2015. – № 1(21). – С. 127 – 130
4. Кастельс М. Зростання мережевого суспільства / М. Кастельс. – 1996.

5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М., 2000.
6. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен. – К., 2000.
7. Ягодзінський С.М. Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі: монографія / С.М. Ягодзінський. – К.: Аграр Медіа Груп, 2015. – 276 с.
8. Орлова Т.В. Історія сучасного світу (XV-XXI століття): Навч. посіб. / Т.В. Орлова. – К.: Вікар, 2008. – 552 с.
9. Суд над системой образования: Пер. с англ. – М., 1991.
10. Вступая в двадцать первый век: Пер. с англ./ Предисл. В. Согрина. – М.: Издательство «Весь Мир», 1997. – 480с. (Серия: XXI век).

Н.А. Ченбай

ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В статье анализируются основные проблемы и тенденции развития высшего образования в начале XXI века

Ключевые слова: образование, высшее образование, реформирование, трансформация, модернизация, вузовская наука, инновационный университет.

N. Chenbay

PROBLEMS AND TRENDS OF HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE INFORMATION SOCIETY: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article analyzes the main problems and tendencies of development of higher education in the early 21st century.

Keywords: education, higher education, reformation, transformation, modernization, university science, innovative university.

УДК 1.147

Т.Г. Шоріна

СОЦІАЛЬНИЙ НОМІНАЛІЗМ НЕОЛІБЕРАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ТА КОНСЕРВАТИВНІ СУСПІЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті досліджуються соціальні, моральні, антропологічні основи політики і практики сучасного неолібералізму. Обґрунтовується, що світоглядно та морально-ціннісно неолібералізм несе реверсивні орієнтири і трансформовано реанімує минулі соціально-історичні практики.**Ключові слова:** глобалізація, неолібералізм, держава соціального добробуту, соціальний номіналізм, трудові права, соціальний консерватизм.**Вступ**

Все більше фактів засвідчує, що сучасна глобалізація є не природним стихійним процесом в еволюції державно оформлених ринкових систем, а соціально-політичним конструктом, або, «політичним проектом», за виразом історика і соціолога Едварда Вебстера [1]. Видозмінюючи структуру та характер соціально-трудова відносин, глобалізація потребує масштабної координації та управління з боку політичних інституцій. Провідною ж формою політичної й економічної ідеології цих інституцій, особливо в 80-90-х роках ХХ ст., стає неолібералізм. Хоча «проект» глобалізації за своїм походженням є продуктом західної соціальної системи, сьогодні він виступає як теорія й спосіб розвитку капіталізму на основі неолібералізму для планетарного вжитку.

Аналіз досліджень і публікацій

У центрі нашого дослідження такі соціальні теми, як глобалізація, лібералізм, неокласичні економічні теорії, неолібералізм, розглянуті в контексті їхньої соціальної, соціально-політичної, моральної, антропологічної орієнтації. Дана стаття охоплює аналіз наукового матеріалу зі сфер філософії і етики, соці-

ології та політекономії, тому авторка спиратиметься на відповідну фахову літературу. Зокрема, для розуміння трансформацій капіталізму як господарсько-економічної і соціально-політичної системи та причин зародження в його надрах нового типу людини – «людини економічної» з певним набором антропологічних характеристик – ми будемо спиратися на працю французького соціолога і соціального філософа, К. Лавалля «Людина економічна. Есе про походження неолібералізму» [2] та на роботи А. Беліка в сфері економічної антропології [3; 4]. Окрім цієї праці, в розумінні соціальних перетворень капіталізму та особливостей глобалізації до філософського аналізу будуть залучені праці Е. Фромма, Г. Маркузе, Д. Лукача, П. Дардо, І. Валлерстайна, А. Негрі, О. Панаріна, Б. Кагарлицького та ін. У розумінні перетворень морально-етичних систем упродовж історії філософії, в першу чергу, з акцентом на етику Нового часу і доби Просвітництва, будемо спиратися на ідеї А. Гусейнова та Г. Іррлітца [5]. В розрізі розуміння особливостей минулої та сучасної політико-правової ідеології в єдності її світоглядних основ, теоретичного змісту та програмних умов, будемо

використовувати дослідження О. Лейста [6], У. Кімліка, Н. Сироти та ін. У контексті осмислення впливу глобалізації та неолібералізму на права людини і особливості здійснення соціальної політики в цих умовах аналізуємо публікації Гая Стендінга [7], Е. Вебстера, О. Мілінкевіча, Е. Мармера та ін.

Постановка завдання

У контексті нашого дослідження ставляться завдання: здійснити соціально-філософську характеристику неоліберального учення; прослідкувати зміни концептуальних форм політекономічної науки і практики ринкової економіки за часів гегемонії соціал-демократичного державного правління та кейнсіанства і за часів неоліберальної фази політичних відносин із домінуванням неокласичних економічних теорій; виявити філософські витоки моделі «людини економічної» та знайти розходження між класичною й посткласичною, неоліберальною інтерпретаціями моделі розуміння людини; виявити інверсивні соціальні та ідейні орієнтири сучасної неоліберальної програми.

Основна частина

Як будь-який живий процес, глобалізація містить у собі складні суперечності. Її оцінка з боку забезпечення свободи людини є неоднозначною. Якщо її розглядати з технічного боку, в аспекті розвитку інформаційних технологій, підвищення продуктивності праці і багатства, швидкого обміну інформації й глобалізації людських взаємин, то видно її позитивні переваги. Але якщо розглядати її в аспекті характеру організації і спрямування, то побачимо її як нерегульований процес, що несе негативні соціальні наслідки. Провідниками глобалізації виступають мультинаціональні корпорації, які прагнуть до вільного руху капіталу, переведення його у більш високоприбуткові країни. Цей бік глобалізації призводить до підриву трудової етики, самого поняття справедливої та гідної праці. Оскільки регулювання соціально-економічних, трудових, правових і інших відносин перебуває у компетенції політичного управління, то й підтверджується ідея розглядати глобалізацію як проект політичний [1]. Це викликано тим, що глобалізація має принципову спорідненість з неолібералізмом.

Неолібералізм – вірно розглядати не тільки як напрям у політичній економії та практиці управління господарською діяльністю, але й як світоглядну філософсько-політичну систему. Представники економічного неолібералізму слідує зазвичай двом вихідним положенням. По-перше, вони виходять із того, що ринок, як найбільш ефективна система господарства, створює найкращі умови для економічного зростання, тому йому не потрібна зайва регламентація, він є здатним до саморегуляції. Щодо ролі держави, то вона зводиться до забезпечення умови для конкуренції та здійснення контролю там, де такі умови відсутні. По-друге, вони відстоюють пріоритетне значення свободи суб'єктів економічної діяльності. Лише вільний ринок і визнання пріоритетності приватного права над публічним і над конституцією (як квінтесенція вимог правової держави) організовує діяльність індивідів, забезпечуючи їм індивідуальну свободу та приналежність

до правової держави. В іншому випадку, при соціалізації власності, невизнанні прав людини на (економічну) свободу, антимонопольному законодавстві та ін., правовий режим, на думку теоретиків неолібералізму (Ф. Хайек), змінюється на тоталітарний, що приводить його до закостеніння: зниження продуктивності праці, зменшення суспільного багатства, впадіння у глибоку соціально-економічну кризу. За умов упровадження «тоталітаризму», цінностей самопожертви та лояльності державній регламентації і плануванню індивід перетворюється на безініціативну, покірну істоту, на яку очікує «тиранія та смерть» (Айн Ренд).

Отже, в ученні неолібералізму належна організація суспільних відносин пов'язана з досягненням прогресу та добробуту, соціальною справедливістю, індивідуальною свободою, задоволенням і щастям, простором для творчої й активної діяльності. Проте тут є одна каверза. Названі соціальні категорії в неолібералізмі розглядаються в суто вузько-економічному та меркантилістському сенсах. Прогрес суспільства вбачається лише в матеріальному вимірі як збільшення економічного багатства, що вимірюється валовим внутрішнім продуктом. Соціальна справедливість – у забезпеченні рівних умов для необмеженої конкуренції та можливостей отримання економічної винагороди. Тому справедлива соціальна взаємодія між людьми прирівнюється до здійснення контрактних відносин, в яких відбувся правильний акт купівлі-продажу.

Свобода індивіда так само інтерпретується крізь призму економічної діяльності, а тому вільний індивід розуміється в якості вільного підприємця, що організує власне життя як підприємство. Що ж до почуттів щастя та задоволення, то вони постають результатом реалізованого раціонального егоїзму та індивідуалістичного прагнення до вигоди, яке морально не зважає на обов'язки перед іншими людьми. Щастя підмінюється успіхом людини-переможця в конкурентній боротьбі. Прояви творчого пізнання, творіння, ініціативної активності визнаються можливими знову ж таки лише через існування прагматичних цілей отримання винагороди. Як видно, методологія неолібералізму, з філософської точки зору, виходить із принципу індивідуалізму, ліберального позитивізму та соціального номіналізму.

З історичного й соціально-економічного погляду неолібералізм як ідейна течія сформувався на стику 20-30-х років ХХ століття в умовах кризи класичної ліберальної ідеології в якості реакції на етатизм, розширену державну діяльність із регулювання економіки в індустріально розвинених країнах. Свого розквіту він досягнув наприкінці 1980-х – 1990-х років, конкуруючи з ідеями соціал-лібералізму (у формі кейнсіанства), які були панівними в 50-60-і роки і передбачали соціальне співробітництво та захист, поєднання конкуренції з державним регулюванням і соціальними програмами. Стисло розглянемо цю ідейну фазу капіталізму, яку намагається заперечити неолібералізм.

У свою соціал-демократичну ліберальну епоху (ХХ ст.) капіталізм поставав у вигляді «цивілізованого» регульованого ринку та «держави загального

добробуту», що створило умови для більш справедливої організації трудових взаємин. Формування ідей суспільного добробуту відбувалося паралельно з розвитком соціального законодавства в країнах Західної Європи і США. Ініціаторами реформ у галузі соціального забезпечення, як правило, виступали ліві сили – партії соціалістичної орієнтації та профспілки. Реформи соціального законодавства проводили також ліберальні і консервативні партії, змушені враховувати у своїй політиці запити та вимоги незаможних.

Під політикою соціального добробуту в 40-50-і рр. розуміли програми, спрямовані на досягнення високого життєвого рівня населення шляхом створення державних систем освіти, охорони здоров'я і підтримки житлового будівництва, а також надання допомоги громадянам, які не в змозі власними силами забезпечити собі мінімум доходів. У наступні роки ці програми доповнювалися положеннями про демографічну політику держави, її завданнями в галузях охорони навколишнього середовища та запобігання соціальних відхилень, захисту національної культури й ін. Вироблення теорії державного добробуту датується 50-ми роками, коли країни Західної Європи і США переживали економічний підйом. Одним з авторів цієї теорії виступив шведський економіст і державний діяч К. Мюрдаль. Згідно з його концепцією, індустріальні країни Заходу вже досягнули загального добробуту. Решта країн рано чи пізно вступлять на той же самий шлях економічного і соціального розвитку. Головними ознаками держави добробуту він називав: змішану економіку (поєднання ринкових механізмів із державним плануванням, яке, на його думку, пояснюється об'єктивними причинами, насамперед, утворенням монополій), децентралізацію політичної влади, демократизацію політичного життя (забезпечення загального виборчого права, участь усіх верств населення в розподілі соціальних благ та ін.), а також відсутність у суспільстві ідеологічного протистояння. Суспільне життя при загальному добробуті зображувалося теоретиком як стан повної гармонії внаслідок задоволення інтересів усіх соціальних верств. Схожі ідеї розвивав і американський філософ та соціолог Д. Белл у праці «Кінець ідеології».

Дійсно, за часів панування політики державного добробуту ідеї соціальної зорієнтованості держави знайшли своє втілення у законодавстві західних країн, у програмних документах багатьох політичних партій, а також у конституціях деяких із них (Німеччини, Франції, Іспанії). В тому числі вони знайшли своє відображення в Загальній декларації прав людини ООН (1948 р., ст. 23). За людиною закріплювалося право на працю, на свободний вибір роботи, на справедливі й сприятливі умови праці, на захист від безробіття; на однакову оплату за однакову працю та інші соціальні гарантії, що покликані забезпечити гідне людини існування. На державу покладался обов'язок вживати заходів із метою повного здійснення трудового права (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ООН, 1966 рік, ст. 6).

Соціально-економічна криза 70-х рр. та наступні за нею події спростували багато положень, що міс-

тилися в теорії держави добробуту. В даний час вона втратила цілісний характер. Саме з 80-90-х років ХХ ст. система західноєвропейського та північноамериканського соціального законодавства зазнала кризи. Чому так відбулося? Є цілий комплекс причин. Однією з істотних є послаблення, а потім і розпад системи соціалістичного табору, й не тільки як економічної системи, а і як соціально-політичної та ідеологічної. Зі сходженням з арени соціалізму як альтернативної моделі економічного розвитку, принципи якої на міжурядовому рівні втілювалися в Раді економічної взаємодопомоги, зазнала поразки і морально-ціннісна, ідейно-духовна основа лівого світогляду. З реваншем правих сил у міжнародному масштабі партії лівого та соціал-демократичного спрямування втратили питому вагу впливу на управління суспільством. Не випадковим тому здається факт, що коли правоцентристські сили в 70-х-80-х років отримали владу в деяких країнах Європи та США, вони послідовно разом із антикомуністичною пропагандою стали реалізовувати програми скорочення державного сектора економіки.

На фоні геополітичної поразки системи соціалізму інтеграційні та експансіоністські тенденції капіталізму сягнули свого планетарного розширення. Глобалізовані торгові потоки, потоки фінансового та економічного капіталу відкрили національні ринки праці для міжнародної конкуренції, міграції капіталу, робочої сили, виробничих ресурсів тощо. З політичного боку, процеси глобалізації привели до ослаблення національних держав, скорочення їхнього суверенітету. Сучасні держави делегують усе більше повноважень впливовим міжнародним організаціям, таким як Організація Об'єднаних Націй, Світова організація торгівлі, Європейський союз, НАТО, МВФ і Світовий Банк. Іншою причиною їхнього ослаблення називають зростання політичного впливу підприємств (особливо великих транснаціональних корпорацій) за рахунок скорочення державного втручання в економіку та зниження податків. Через посилення міграції людей та вільного переміщення капіталів за кордон влада держави стосовно своїх громадян також зменшується.

Зрозуміло, що ці процеси прямо позначилися на соціально-правовій та трудовій політиці. Повсюдно відбувся наступ на трудові права. Роботодавці стали скаржитися, що система трудових прав є занадто жорсткою, тому їхні представники вважали за необхідне переробити системи найму на роботу на більш гнучку, тобто таку, яка би відповідала вимогам глобалізації з її гнучким динамічним ринком праці. Для глобалізованого бізнесу вигіднішими є умови, за якими людину можна легко найняти і так само легко звільнити. Наступ на трудові права супроводжується загальним наступом на соціальні стандарти життя. У всьому євроатлантичному просторі загальними стали явища безпрецедентних скорочень соціальних послуг, виплат вихідної допомоги, пенсійного забезпечення (при одночасному збільшенні пенсійного віку), безкоштовної охорони здоров'я та освіти. Все це (а в тому числі й регресивне оподаткування, зростання платні на соціальні послуги) прямо відбивається на зменшенні зайнятості населення, погіршенні умов праці

та життя, що, в свою чергу, впливає на подальше соціальне розшарування, поглиблення соціальної нерівності, а в соціально-психологічному плані позначається розвитком соціальної фрустрації та аномії серед населення [7].

У цьому контексті знаковими стали слова нідерландського короля Віллем-Олександра. В 2013 році у телезверненні до народу він з безпосередньою відвертістю визнав, що «соціальної держави ХХ ст. більше не існує». На її місце, на його думку, приходять «суспільство активної участі», в якому люди «повинні взяти відповідальність за своє власне майбутнє, дбати про себе і створювати свою власну соціальну та фінансову безпеку, з меншою часткою участі національного уряду» [8].

Таке судження розкриває не тільки економічні преференції неоліберальної економічної політики, але й її етику та антропологічний ідеал. Основне завдання неоліберальної держави, на відміну від соціал-демократичної, полягає в тому, щоб на її основі створити «сприятливий діловий клімат» і оптимізувати умови для накопичення капіталу, незалежно від наслідків цього для зайнятості або соціального благополуччя. Хто ж становить соціальну базу прихильників та провідників політики неолібералізму? Зрозуміло, що це ті, хто отримують вигоди від глобалізованого капіталу, ті, хто є персоніфікацією даних процесів – це бізнесмени, які не зацікавлені в посиленні ролі уряду, фінансова та банківська олігархія, політичний істеблішмент «правого» й консервативного спрямування, заможне фермерство та певні кола творчої інтелігенції. Приблизно з 70-х років неолібералізм як економічна теорія виходить за межі власного предмету, щоб поширити його на всі сфери людського життя. З тих пір неолібералізм намагається здобути статус універсальної соціальної науки [4]. Відповідно до рівня універсальної моделі людини взагалі, він намагається підняти і своє вузько-утилітарне визначення людини, зредуковане до людини-підприємця, людини-торговця, людини-консьюмера, зрештою до «людини економічної». Ідея, що індивідуумом управляє особистий інтерес і що його поведінка – це доведений до максимуму розрахунок, виходить за межі сфери економіки. Тепер усі суспільні відносини розглядаються крізь призму ринкових, отже, таких, що підпорядковані особистій вигоді.

Таке ставлення до людини є історично та культурно обумовленим, його витоки сягають не раніше доби Нового часу та Просвітництва. Передусім, істотний вплив справили ідеї механістичного матеріалізму, сенсуалістська індивідуалістична етика, ідеологія лібералізму, філософія утилітаризму та класична політична економія. До початку ж XVII століття в політичній і моральній рефлексії перевага віддавалася суспільній корисності над індивідуалістично-приватним інтересом правителів і їхніх підданих. Підпорядкування індивідуума суспільству в ім'я хоча і різних, але високих принципів, було правилом, яке середньовічний Захід успадкував від античного світу. Згідно зі світоглядом останнього, обов'язок перед суспільством є вищим від особистого інтересу. Піднесені форми індивідуалізації, наприклад, прагнення до святості або військової

героїзм, завжди були невіддільними від обов'язку перед суспільством.

У буржуазну епоху Нового часу відбулися зміни. Вони стосувалися, за поглядом К. Лавалля, трьох аспектів. Переслідування індивідуальних цілей стало поступово відділятися від обов'язків перед суспільством; поняття «вигода» набувало більшої утилітарності, вводячи в традиційну політичну рефлексію ідею збагачення, посилення і процвітання держав; у той же час проблематика особистого інтересу почала поширюватися на будь-яку людську поведінку, якою б не була її природа та цілі. Індивідуалізація, прагматизація та поширення понять «особистого інтересу» і «вигоди» в міркуваннях про мораль і поведінку людини перетворили ці категорії на універсальні, якими слід користуватися при будь-якій політичній або моральній рефлексії. Особистий інтерес став проникати всюди: в державу, в суспільство, в суб'єкт. Він перетворювався на предмет, засіб та мету людської діяльності [2, с. 27-28]. У той же час, незважаючи на важливу емансипацію індивідуума від суспільства, на відміну від сучасного неоліберального підходу, класична філософія намагалася узгодити інтереси індивіда та роду, створюючи утопію морального вдосконалення людини, в якій би індивідуальні інтереси виявлялися в той же час і суспільними. В кінцевому підсумку їхні предствники вірили, що егоїзм індивідуума буде «знятий» у благій, що об'єднує суспільство, кінцевій меті. А гарантом нового світу, сповненого гармонії, оголошувався моральний розум [5, с. 282].

Сучасний неолібералізм, відкидаючи соціально-правові та політичні завоювання, що втілювалися в ідеї держави «загального добробуту», в своєму крайньому варіанті нарізно розводить особистий інтерес із загальним благом суспільства. Не дбати про благополуччя для всіх відразу, а забезпечувати рівні умови для розвитку кожного – ось основа ідейної платформи неолібералізму. Для неоліберала, наприклад, такі галузі економіки та суспільні послуги, як система житлово-комунального господарства, громадський транспорт, харчування, правоохоронна діяльність, наука і оборона тощо, не повинні служити суспільно-корисній цілі відтворення людини (див.: соціальна програма М. Прохорова [9]) й через це надавати певні гарантії соціального забезпечення і розвитку. Для неоліберала всі ці сфери повинні бути комерціалізованими та відданими на відкуп бізнесу. Він думає про їхню ефективну роботу та прибутковість, а не про гарантію доступу до них усіх і кожного. В той же час дані амбіції роботодавця чи власника підлягають корегуванню з боку політекономічної ситуації. У цьому сенсі не все є підвладним його волі. Через вплив різного гатунку факторів, як внутрішнього, так і зовнішнього порядку (економічного, фінансово-кредитного, соціально-політичного, правового, інституційно-організаційного тощо характеру), бізнес може з успішного перетворитися на економічно неспроможний.

Взагалі, глибинні чинники кризових ситуацій закладені в самому механізмові ринку, в хвилеподібному характері його розвитку, постійній зміні споживчих орієнтацій та ін. Отже, ризики банкрутства та фінансового розорення, з одного боку, та безробіття

(структурного і циклічного різновиду), а разом із тим, погіршення умов життя, скорочення сукупного споживання і заощаджень, підвищення соціальної та психологічної напруги, з іншого боку, є невід'ємними та природними супутниками ринкових відносин (тим більше, коли мова йде про кризові часи). Тому погоджуємося з думкою К.Лавалля щодо подвійного суперечливо-антиномічного статусу «людини економічної». З одного боку, така людина постає чисто абстрактним суб'єктом особистісних преференцій, з іншого – вона просто придатний до вживання об'єкт; з одного боку, вона є вищим господар цінностей, з іншого – крихкою «одиницею вартості» у величезній соціальній бухгалтерії. Ця індивідуальна свобода, за словами К. Лавалля, виявляється вельми специфічною свободою споживання і переваг, і є рідною сестрою економічної залежності [2, с.11].

Ідеологію неолібералізму можна вважати верхом продуманого і цинічного лицемірства. Декларуючи опіку інтересами кожного і забезпечення рівних можливостей для самореалізації особистості, він полонить людину своєю вульгарно-утилітарною логікою, перетворюючи її із суб'єкта на об'єкт маніпуляцій з боку уречевлених економічних процесів. Більше того, відмовляючись від можливості об'єктивного пізнання світу, визнаючи стихійність дії ринкових сил, неолібералізм освячує існуючий суспільний розподіл і обмін благ, а також існуючу політику дерегуляції, презентуючи її як єдино можливу. Однак якщо ж звернутися до статистики розподілу благ у світі чи в конкретних національних економіках, очевидним буде факт різного соціального розриву. Для неоліберала, напевно, ця ситуація економічно та морально є виправданою. Скажімо, відомо, що сьогодні сумарно 62 найбагатших людини планети володіють такою самою кількістю майна, як і 3,6 мільярда найбідніших людей [10]. Можна припустити, ці 62 людини дійсно втілюють ідеал «суспільства активної участі», оскільки своїми індивідуальними якостями виборили для себе безпечне соціальне і фінансове майбутнє. Існуюча політико-економічна система захистила їхнє право на власне щастя. Але ці самі дані лише підтверджують елітарну і несиметричну побудову наявних суспільних відносин. Тенденція розвитку ринкової економіки засвідчує поглиблення прірви між бідними та багатими, що виявляє не випадковий і спонтанний, а закономірний і системний характер її дії. За словами М. Пірсона – аналітика Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [10] – велика розбіжність у доходах якраз є відображенням існування не рівних, а саме нерівних можливостей у багатьох суспільствах, що є додатковим гальмом в економічному зростанні. Професор Дж Стігліц з Колумбійської бізнес-школи, уточнюючи причини цієї нерівності, називає проблемою існуючі «правила гри, що складені на благо монополістів, керівників корпорацій» [Там само,10]. Ніяке зростання продуктивності праці не виправдовує такої зміни в співвідношенні доходів, зауважує він. Якщо ж, окрім даних причин (податкових пільг, доступних найбільш заможному прошарку населення, збільшення різниці найбільшої і найменшої оплати праці та скорочення фінансової винагороди робітників), згадати

ще і наявність офшорних зон та політику протекціонізму, то, напевно, слідом за Б. Селігменом, неолібералізм можна назвати своєрідною апологією тих, хто є владною елітою.

Що ж випадає на долю більшості, або тих, хто за цієї системи відносин є найбільш уразливим і незахищеним? На жаль, неолібералізм наче відмотує назад спіраль розвитку суспільства та його ідейну еволюцію. Невипадковим є те, що в його ідеології актуалізується «дух мальтузіанства» з його нелюдською ідеєю про «зайвих людей». Максими Мальтуса – «якщо суспільство не має потреби в праці людини, то вона не має ніякого права вимагати для себе прожитку» і «головна і постійна причина бідності мало чи зовсім не залежить від образу правління чи нерівномірності розподілу майна..» – майже в точності є співзвучними сучасній соціальній і моральній програмі неоліберальної практики. Поряд із цим, інверсійно повертається і «соціалдарвіністський дух» Г. Спенсера. На основі дії законів боротьби за існування, які він із природи переносив на суспільство, Г. Спенсер виступав проти законів щодо соціального забезпечення, охорони здоров'я та інших, доводячи, що державна допомога слабким, хворим і нездатним людям призведе до виродження та загибелі роду людського, бо буде штучно сприяти збереженню «погано обдарованих» індивідів [6, с. 420]. Можна згадати в цьому контексті резонансні слова колишнього члена правління Федерального банку Німеччини та члена правлячої Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) Т. Саррацина, сказані в 2010 році про те, що Німеччина «знаходиться на реальному шляху до одурніння» [11]. Ці слова впливали з його ідейної позиції, висловленої в книзі «Німеччина скасовує себе». У ній фінансист обґрунтував тези про те, що масова імміграція у ФРН з мусульманських і слаборозвинених країн веде до зниження культурного, економічного і освітнього потенціалу країни. А оскільки Т. Саррацина вважає, що інтелект на 80 відсотків залежить від генетичних даних і лише на 20 відсотків від освіти і виховання, то звідси один крок до визнання мігрантів людьми другого сорту, людьми «погано обдарованими», отже, приреченими на глупоту та вічне відставання.

Його слова та позиція були піддані в Німеччині публічному засудженню. Так, Голова турецького суспільства в Німеччині К. Колат звинуватила Т. Саррацина в інтелектуальному расизмі, спрямованому проти мігрантів, а ліві та ліберальні сили звинуватили його в розпалюванні національної ворожнечі й ксенофобії. Піддала критиці його слова і канцлер А. Меркель. Але все ж була заявлена серйозна і небезпечна для соціального миру заявка. Вона є тим більше небезпечною, що, як виявилось в опитуваннях, Т. Саррацина підтримують 56 відсотків німців. Не буде дивувати факт перенесення таких поглядів не тільки на емігрантське середовище, але й на основне місцеве населення, оскільки неоліберали і серед них знайдуть чимало «малоуспішних». А за цією згубною логікою можна реанімувати і думки французького державознавця А. Есмена, який стверджував, що величезна більшість громадян, яка не має освіти і дозвілля, не здатна виробляти оцінку

законів або законопроектів, які були б передані на їхній розгляд. А тому він принципово відкидав безпосередню демократію з усіма її проявами. А. Есмен виступав проти будь-якої залежності депутатів від виборців. І хоча він визнавав завойоване демократичними силами всезагальне виборче право, на його погляд, воно не повинно бути дійсно загальним. Посилаючись на те, що політичні права являють собою особливу соціальну функцію, то їхнє здійснення може бути доручене тільки «здатним», а отже, деякі групи населення такого права повинні бути позбавлені [6, с. 408].

Висновок

Уже сьогодні деякими теоретиками вважається, що в сучасному світі західної демократії відбувається відхід від основ демократії і знецінення ідеї прав людини. Що за декларацією свободи криється владний деспотизм, авторитаризм чи тоталітаризм. Що роль держави стає все більше агресивно-репресивною і наскрізь реакційною. Вже сьогодні владна верхівка за допомогою інтелектуальних, технічних, силових засобів забезпечує собі напівавтономне існування, часто ігноруючи, нехтуючи чи маніпулюючи вимогами громадянського суспільства, залишаючись невразливими до його критики чи звинувачень. Уже сьогодні є великі групи людей, які позбавлені статусу громадянства, виборчого права, а отже, доступу до всіх конституційно гарантованих прав людини (це так звані «андерклас»). Уже сьогодні з новою силою розгортається громадянське протистояння і боротьба за втрачені соціальні, трудові, морально-етичні та «природні» права і блага. Історія ніби повернулася назад, щоб іще раз побитися за втрачене майбутнє.

Т.Г. Шорина

СОЦИАЛЬНЫЙ НОМИНАЛИЗМ НЕОЛИБЕРАЛЬНОЙ ТЕОРИИ И КОНСЕРВАТИВНЫЕ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

В статье исследуются социальные, нравственные, антропологические основы политики и практики современного неолиберализма. Обосновывается, что мировоззренчески и морально-ценностно политика неолиберализма несет реверсивные ориентиры и трансформированно реанимирует прошлые социально-исторические практики.

Ключевые слова: глобализация, неолиберализм, государство социального благосостояния, социальной номинализм, трудовые права, социальный консерватизм.

T. Shorina

THE SOCIAL NOMINALISM OF NEO-LIBERALISM AND CONSERVATIVE SOCIAL TRENDS

The article examines the social, ethical, anthropological foundations of the policies and practices of contemporary neo-liberalism. It is justified that in ideological and morally-valued sense the neoliberal model contains a reversible orientations and in transformed way revives past socio-historical practice.

Keywords: globalization, neo-liberalism, the social welfare state, social nominalism, labor rights, social conservatism.

Список літератури

1. Лекция Эдварда Вебстера. Рабочее движение после глобализации: есть ли у него будущее? [23.11.2014] // Центр социально-трудовых прав. Все о трудовых правах. Статьи: разное / <http://trudprava.ru/expert/article/protect/1305>
2. Лаваль, К. Человек экономический. Эссе о происхождении неолиберализма / Пер. с фр. С. Рындина. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 432 с.
3. Белик А.А. Человек в экономической антропологии – М.: Издательство Ипполитова, 2013. – 372 с.
4. Белик А. А. Экономическая антропология: взаимодействие экономики и культуры // Экономический журнал. – 2010. – № 20. – С.64-86. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-antropologiya-vzaimodeystvie-ekonomiki-i-kultury>
5. Гусейнов А.А., Иррилиц. Краткая история этики. – М.: Мысль, 1987. – 589 с.
6. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. О.Э. Лейста. – М.: Юридическая литература, 1997. – 576 с.
7. Гай Стэндинг. Прекариат: новый опасный класс. / Стэндинг Гай; [пер. с англ. Н. Усова]. – Ад Маргинем Пресс, 2014. – 328 с.
8. Dutch King Willem-Alexander declares the end of the welfare state // Independent: Tuesday 17 September 2013 15:16 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/dutch-king-willem-alexander-declares-the-end-of-the-welfare-state-8822421.html>
9. Прохоров Михаил. НЭП 2.0: Об обороне и наступлении // Газета Коммерсантъ. – № 115 от 07.07.2014, – С. 6.
10. Разрыв между богатыми и бедными в мире продолжает расти // ВВС. Русская служба 21 мая 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.com/russian/business/2015/05/150521_oecd_rich_poor_gap
11. 56 процентов немцев поддержали борца с мигрантами Тило Сарацина // Информационное агентство Inter Right. 10 сентября 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.inright.ru/news/id_3955/

УДК 1.147 (045)

О.І. Кравченко

ВПЛИВ ІНФРАСТРУКТУРИ НА ДУХОВНУ КУЛЬТУРУ МІСТА В ІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті здійснюється філософське дослідження впливу інфраструктури на духовну культуру міста в